

VU Research Portal

Maatschappelijke productiviteit als beleidsdoel in de bijstand

de Wit, Arjen

published in

Tijdschrift voor arbeidsvraagstukken
2024

DOI (link to publisher)

[10.5117/TVA2024.1.007.WIT](https://doi.org/10.5117/TVA2024.1.007.WIT)

document version

Peer reviewed version

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

de Wit, A. (2024). Maatschappelijke productiviteit als beleidsdoel in de bijstand. *Tijdschrift voor arbeidsvraagstukken*, 40(1), 105-116. <https://doi.org/10.5117/TVA2024.1.007.WIT>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Verschenen als:

De Wit, A. (2024). Maatschappelijke productiviteit als beleidsdoel in de bijstand. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 40(1), pp. 105-116. <https://doi.org/10.5117/TVA2024.1.007.WIT>

ESSAYS

Maatschappelijke productiviteit als beleidsdoel in de bijstand

Arjen de Wit

Vrije Universiteit Amsterdam, Centrum voor Filantropische Studies, Afdeling Sociologie
a.de.wit@vu.nl

Samenvatting

In het huidige Nederlandse bijstandsbeleid is er te weinig waardering voor vormen van participatie die sociale of publieke waarde hebben, maar geen directe economische waarde. Dit essay stelt voor om maatschappelijke productiviteit te hanteren als beleidsdoel voor Nederlanders in de bijstand. Activiteiten zijn maatschappelijk productief als ze goederen of diensten genereren die algemeen nut hebben of een sociaal belang behartigen. Hieronder vallen vrijwilligerswerk en informele hulp, maar ook betaald werk dat bijdraagt aan het algemeen belang. Maatschappelijke productiviteit kan betaald worden, wat bijdraagt aan de eigenwaarde van producenten, maar dit kan ten koste gaan van de intrinsieke waarde van een onbetaalde, prosociale activiteit. Dit essay bespreekt drie beleidsopties waarbij deze voor- en nadelen verschillend uitpakken: een basisinkomen, een participatie-inkomen en basisbanen. Tot slot volgen enkele aanbevelingen voor beleid op de korte termijn. Er bestaat een breed scala aan maatschappelijk productieve activiteiten tussen een uitkering en een betaalde baan, en beleid zou meer moeten doen om deze activiteiten te belonen.

Abstract

Societal productivity as a policy goal in social assistance

In the current Dutch social assistance policy there is too little room to reward forms of participation that have social or public value but no direct economic value. To address this issue, this essay proposes to use ‘societal productivity’ (‘maatschappelijke productiviteit’) as a policy goal for Dutch residence on social assistance. Activities are societally productive if they produce goods or services that contribute the general interest or a social interest. This includes volunteering and informal care, but also paid work that contributes to the general interest.

Societal productivity can be paid for, enhancing the producers' self-worth, but this come at the expense of the intrinsic value of unpaid, prosocial activities. This essay discusses three policy options in which these pros and cons work out differently: a universal basic income, a participation income and participation jobs. The text concludes with a number of policy recommendations for the short term. There is a wide range of societally productive activities in between a welfare benefit and a paid job, and policy should do more to reward these activities.

Keywords: societal productivity, Participation Act, social assistance, volunteering, paid work

Inleiding

Betaald werk is momenteel het hoogste beleidsdoel voor Nederlanders in de algemene bijstand. Hoewel de Participatiewet van 2015 ook onbetaald werk ziet als mogelijke vorm van participatie heeft de wet vooral tot doel om zo veel mogelijk mensen aan betaald werk te helpen, onder meer via banenafspraken en het inzetten op (bij)scholing. Een evaluatie door het Sociaal en Cultureel Planbureau heeft echter laten zien dat de wet weinig heeft opgeleverd en zelfs negatief heeft uitpakkt voor de kans op werk van de doelgroep van de oude sociale werkvoorziening (Van Echtelt et al., 2019).

Van beleid gaat een disciplinerende werking uit: de gebruikte taal en symbolen bepalen de normen over wat wenselijk is. Rapportages over de bijstand stellen standaard de cijfers over uit- en instroom centraal, waarbij vrijwilligerswerk of gesubsidieerde arbeidsplaatsen 'instrumenten' zijn om de uitstroom te verhogen. De nadruk op betaald werk zou motiverend moeten werken in wat 'activering' heet, maar confronteert Nederlanders zonder betaalde baan ook voortdurend met het niet-voldoen aan de norm. Deze disciplinerende schaaft de eigenwaarde van sommige bijstandsontvangers (Elshout et al., 2016) en is in tegenspraak met de intentie van de Participatiewet om onbetaald werk te zien als volwaardige – hoewel alternatieve – vorm van participatie.

Inmiddels is er volop publieke discussie over een herziening van de Participatiewet (o.a. Sebrechts et al., 2021; Van Echtelt et al., 2023; Werkgroep verbetering Participatiewet, 2022). Een terugkerend standpunt in deze discussie is dat andere vormen van maatschappelijke participatie meer waardering zouden moeten krijgen, omdat voor vele bijstandsgerechtigden een voltijd baan in de reguliere arbeidsmarkt op korte termijn niet haalbaar is (De Beer & Bos, 2022; Van Echtelt et al., 2023; Werkgroep verbetering Participatiewet, 2022). Ook het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (2022, pp. 33-36) onderschrijft de noodzaak voor een breder perspectief op participatie, waarbij begrippen als 'tegenprestatie' en 'algemeen geaccepteerde arbeid' herzien moeten worden. Er is echter nog geen eenduidige manier om onbetaald werk te waarderen als volwaardige vorm van participatie.

Dit essay onderzoekt in hoeverre het concept 'maatschappelijke productiviteit' kan helpen bij het waarderen van activiteiten die nu onbetaald zijn, zoals vrijwilligerswerk en mantelzorg. Wat is maatschappelijke productiviteit, en hoe kan beleid de maatschappelijke productiviteit van bijstandsgerechtigden belonen op een manier die bijdraagt aan hun eigenwaarde?

Wat is maatschappelijke productiviteit?

In het algemeen is productiviteit een verhouding tussen input en output. Waar economische productiviteit op macroniveau vaak gemeten wordt door het bruto binnenlands product (bbp) per gewerkt uur, zou de totale maatschappelijke productiviteit een bijdrage moeten zijn aan een betere samenleving. De vraag is hoe deze positieve maatschappelijke bijdragen te omschrijven en af te bakenen.

Een relevant begrip is *social productivity*, dat uit de sociale gerontologie komt en door Siegrist et al. (2004, pp. 3-4) wordt gedefinieerd als 'any agreed-upon continued activity that generates goods or services that are socially or economically valued by the recipient(s), whether or not based upon a formal contract'. Deze definitie omvat activiteiten die buiten een organisatie om plaatsvinden, zoals informele hulp aan naasten, maar bepaalt wel dat een activiteit meer dan incidenteel moet zijn (*continued*) en op vrijwillige basis (*agreed-upon*).

Siegrist et al. spreken consequent van wederkerige transacties tussen een geveer en een ontvanger, waar de producent een economische of niet-economische beloning krijgt voor de activiteit; vandaar dat de goederen of diensten '*socially or economically valued*' moeten zijn. Dit sluit echter veel vrijwillige activiteiten uit. In vrijwilligerswerk is de ontvanger vaak een groep mensen, bijvoorbeeld de leden van een sportclub of muziekvereniging, of een breder doel zoals kunst in de openbare ruimte, een bijdrage aan minder CO₂-uitstoot of een gezonde vogelpopulatie. Om deze activiteiten binnen te sluiten als positieve bijdragen aan de maatschappij zou het deel 'goederen of diensten die sociaal of economisch gewaardeerd worden door de ontvanger(s)' uit de definitie van Siegrist en collega's vervangen kunnen worden door 'goederen of diensten in een algemeen of sociaal belang'.

Het *algemeen belang* (of algemeen nut) behelst goederen en instituten die van waarde zijn voor alle leden van een gemeenschap. Politiek filosofen benadrukken vaak de relationele verplichting die elk lid van een politieke gemeenschap heeft om bij te dragen aan het algemeen belang, hoewel verschillende morele stromingen andere visies hebben op hoe ver die verplichtingen gaan (Etzioni, 2004; Hussain, z.d.). In Nederland is algemeen nut door de wetgever gedefinieerd om te bepalen wat een 'algemeen nut beogende instelling' (anbi) is. Alle overheden zijn anbi's, evenals instellingen die voornamelijk bijdragen aan een of meerdere van de volgende terreinen: welzijn; cultuur; onderwijs, wetenschap en onderzoek; bescherming van natuur en milieu; gezondheidszorg; jeugd- en ouderenzorg; ontwikkelingssamenwerking; dierenwelzijn; religie, levensbeschouwing en spiritualiteit; de

bevordering van de democratische rechtsorde; volkshuisvesting. Deze lijst is onderhevig aan veranderende inzichten en ontwikkelende jurisprudentie (Hemels, 2022), wat aantoont dat de kaders van het algemeen belang niet universeel vastliggen en, in een democratische rechtsstaat, de uitkomst zijn van democratische processen en onafhankelijke rechtspraak.

Waar het algemeen belang ten goede komt aan allen, is een *sociaal belang* beperkt tot een individu of een afgebakende groep. Dit lijkt op de omschrijving ‘*socially valued*’ uit de eerdergenoemde definitie van Siegrist et al.. Activiteiten voor het sociaal belang zijn activiteiten die bijdragen aan het welzijn van een individu, zoals informele hulp aan een naaste, of aan een afgebakende groep, bijvoorbeeld in organisatieverband. De Nederlandse wet kent naast anbi’s ook ‘sociaal belang behartigende instellingen’ (sbbi’s). Wat een sociaal belang is wordt in de wet niet gedefinieerd en is ook in jurisprudentie niet uitgekristalliseerd (Hemels, 2022), maar volgens de Belastingdienst is een sbbi een organisatie die ‘op de eerste plaats de individuele belangen van [haar] leden of een kleine doelgroep behartigt, maar ook een maatschappelijke waarde heeft’ (Belastingdienst, z.d.). Een maatschappelijke waarde kan zijn: de individuele ontplooiing van de leden, de samenhang van de samenleving en/of een gezondere samenleving. Voorbeelden zijn muziekverenigingen, sportclubs en personeelsverenigingen. Dit gaat over organisaties, maar een soortgelijke richtlijn kan bepalen of individuen bijdragen aan de maatschappelijke productiviteit. Mantelzorg komt bijvoorbeeld direct ten goede aan individuen, maar heeft een maatschappelijke waarde als bijdrage aan gezondheid en welzijn. Hetzelfde geldt voor de zorg voor kinderen, in de kritisch-feministische literatuur vaak aangeduid met ‘reproductieve arbeid’ (Federici, 2019).

Goederen of diensten die in de definitie van Siegrist et al. ‘*economically valued*’ zijn, zijn niet per definitie maatschappelijk productief. Voor het doel dat Siegrist et al. met hun *social productivity* hebben is wederkerigheid een essentieel element: zij betogen dat het welzijn van de gever gebaat is bij het ontvangen van een economische (salaris, baanzekerheid) of niet-economische (erkenning, waardering) tegenprestatie. Dit past echter niet goed in een definitie van maatschappelijke productiviteit als een positieve bijdrage aan de samenleving, aangezien het de vraag is of alle economische productiviteit wel zo goed is voor de wereld; denk aan de fossiele industrie of beleggers die speculeren op koersdalingen. Of het nu gaat om betaalde of onbetaalde activiteiten, maatschappelijke productiviteit als tegenhanger van economische productiviteit zou zich moeten onderscheiden door een keuze voor goederen en diensten die de maatschappij ten goede komen. Deze keuze impliceert dat niet alle betaalde banen maatschappelijk productief zijn, ook al worden ze door de arbeidsmarkt gewaardeerd (vgl. Bregman, 2016; Graeber, 2018; Pot, 2022). Daarentegen draagt het werk van anbi’s en sbbi’s per definitie bij aan de totale maatschappelijke productiviteit. Verpleegkundigen, leraren en schoonmakers zijn maatschappelijk productief, net als mantelzorgers, voetbalscheidsrechters en buurtbewoners die samen straatafval opruimen.

In de praktijk kunnen belangen omstreden zijn of met elkaar botsen, bijvoorbeeld als iemand zich inzet om een natuurgebied te beschermen maar daarmee woningbouw onmogelijk maakt, of als een

muziekvereniging overlast veroorzaakt bij omwonenden. Maar dit soort conflicten zijn niet nieuw. De huidige wettelijke kaders en jurisprudentie over het algemeen en sociaal belang van organisaties vormen een basis om individuele activiteiten te beoordelen op hun maatschappelijke productiviteit.

Hiermee is de voorgestelde definitie van maatschappelijke productiviteit: *elke overeengekomen voortgezette activiteit die goederen of diensten genereert in een algemeen of sociaal belang, al dan niet gebaseerd op een formeel contract.*

Hoe kan beleid maatschappelijke productiviteit belonen?

Het hanteren van maatschappelijke productiviteit als beleidsdoel voor Nederlanders in de bijstand betekent dat de overheid actief bijdragen aan het algemeen en sociaal belang stimuleert. Maar hoe? Een voor de hand liggende mogelijkheid is het financieel belonen van maatschappelijk productieve activiteiten die nu onbetaald zijn. Deze sectie bevat een bespreking van mogelijke gevolgen hiervan voor de eigenwaarde van de producent en hoe dit kan uitwerken in het geval van drie beleidsopties: een basisinkomen, een participatie-inkomen en participatiebanen.

Het betalen van onbetaalde activiteiten: een dilemma

Eenzijds kan het betalen voor maatschappelijke productiviteit de eigenwaarde van bijstandsgerechtigden vergroten. In een kapitalistische, meritocratische samenleving ontlenen mensen een groot deel van hun identiteit aan hun betaalde werk. Het niet-hebben van een baan is omgeven met (voor)oordelen als incompetentie, onwil en het niet nemen van eigen verantwoordelijkheid, stigma's waar veel langdurig werklozen mee worstelen (Elshout et al., 2016). Een betaalde baan helpt niet alleen aan inkomen, het vervult ook een belangrijke sociale en psychologische functie (Jahoda, 1982).

Anderzijds gaat er mogelijk ook iets verloren door onbetaalde activiteiten te gaan betalen. Vrijwillige, prosociale activiteiten dragen bij aan het welzijn van de gever (Binder & Freytag, 2013; Russell et al., 2019), wat deels verklaard kan worden door het bevredigen van de psychologische behoefte om goed te doen (Martela & Ryan, 2016). Een financiële beloning vervangt een prosociale daad door een economische transactie, wat mogelijk de altruïstische motivatie verdrijft (Ariely et al., 2009; Bénabou & Tirole, 2006). Vrijwilligers willen soms vrijwilligers zijn, met de vrijwilligheid als intrinsieke waarde. En wie psychisch kwetsbaar is heeft vrijwilligerswerk nodig als veilige haven op de weg naar herstel. Bovendien kan het introduceren van betaalde krachten in een vrijwilligersclub leiden tot scheve gezichten en een onduidelijke of ongezone taakverdeling.

Kortom, het betalen voor maatschappelijk waardevolle activiteiten biedt de producent status, maar kan ook ten koste gaan van de intrinsieke waarde van onbetaalde, prosociale activiteiten. Deze voor- en nadelen pakken verschillend uit bij verschillende beleidsalternatieven.

Basisinkomen, participatie-inkomen of basisbaan

Het financieel belonen van maatschappelijke productie kan op allerlei manieren. Drie relevante beleidsvoorstellen zijn het basisinkomen, het participatie-inkomen en de basisbaan.

Een universeel *basisinkomen* garandeert iedereen een inkomen, ongeacht je werk of activiteit. Hieruit spreekt vertrouwen dat iedereen iets zinnigs doet in het leven, of dat nu binnen of buiten de reguliere arbeidsmarkt is. Het universele, onvoorwaardelijke karakter roept echter ook morele en praktische bezwaren op (Kleinknecht, 2020; Van Tilborg & Lagemann, 2022). Enerzijds lijkt het basisinkomen niet te tornen aan de bestaande verschillen tussen betaald en onbetaald werk, omdat het onafhankelijk is van elke vorm van productie. Anderzijds kan de beloning van verschillende werkzaamheden verschuiven: volgens Rutger Bregman (2016) gaan vuilnismannen meer verdienen omdat ze werk doen dat de meesten niet graag doen, dus moet het beter betaald worden om mensen zo gek te krijgen. Met andere woorden, veel maatschappelijke productiviteit zal financieel gewaardeerd worden omdat het in ieders belang is. Onbetaald werk zal net zoveel worden gedaan, of misschien wel meer: mensen dragen bij aan een betere samenleving omdat ze dat belangrijk vinden, terwijl ze een inkomen ontvangen zonder sollicitatieplicht. Het prosociale karakter van ‘goeddoen’ blijft in stand. Betaald werk in de reguliere arbeidsmarkt zal zijn hogere maatschappelijke status niet verliezen, maar er zal misschien minder schaamte zijn om te leven van een basisinkomen dan om te leven van een bijstandsuitkering. Uit experimenten in verschillende landen blijkt dat ontvangers van een basisinkomen minder stigma ervaren en zich mentaal gezonder voelen (Wilson & McDaid, 2021).

Het *participatie-inkomen* is een variant van het basisinkomen, maar dan voorwaardelijk op het leveren van een zinvolle bijdrage (Atkinson, 1996; Gradus & Buijs, 2015). De schaamte voor het ontvangen van (of: leven van) een participatie-inkomen zal nog minder zijn dan bij een basisinkomen, omdat de ontvanger er aantoonbaar iets voor heeft teruggedaan. Wel ontnemt het alle activiteiten die nu onbetaald zijn iets van het aura van ‘goeddoen’: je doet het voor het inkomen, zeker als je niet actief bent op de reguliere arbeidsmarkt. Hiilamo & Komp (2018) suggereren dat Nederland het participatie-inkomen feitelijk al heeft toegepast in de Participatiewet door een tegenprestatie te verlangen van iedereen met een bijstandsuitkering. Toch is de tegenprestatie geen goed voorbeeld, omdat het een plicht was en geen vrijwillige bijdrage. Bovendien is de reguliere arbeidsmarkt altijd het hoogste doel gebleven. Een beter voorbeeld wordt genoemd door Onstenk et al. (2022). De gemeente Den Haag experimenteert met een ‘instapeconomie’: deelnemers doen maatschappelijk waardevol werk waarvoor ze een beloning krijgen boven op de uitkering. In de huidige beleidskaders is de beloning gebonden aan de maximale vrijwilligersvergoeding, maar het idee (geen uurloon maar een vaste financiële vergoeding op voorwaarde van participatie) komt overeen met het participatie-inkomen.

Een andere interventie is de *basisbaan*, waarbij de overheid meebetaalt aan het creëren van banen die bijdragen aan het tegengaan van maatschappelijke problemen. Verschillende Nederlandse gemeenten experimenteren met basisbanen (Mosselman et al., 2022; Onstenk et al., 2022). Dit zijn bijvoorbeeld bestaande vrijwilligersfuncties die betaald worden of werkplekken binnen

maatschappelijke organisaties of sociale ondernemingen, soms speciaal met dit doel opgezet. Een gevaar van de basisbaan is dat het de prosociale motivatie van maatschappelijk nuttig werk kan verdrijven. Als vrijwilligersplekken worden omgezet in betaalde functies verdwijnt de warme gloed van het (terug)geven aan de samenleving. Als betaalde kracht krijg je iets (geld, status) maar er wordt je ook iets ontnomen of onthouden (het vrijwillige goeddoen). Het grote voordeel is dat het deelnemers, als het goed is, een volwaardige betaalde baan geeft met bijbehorend inkomen en bijbehorende status. De aard van het werk is hierbij van belang: gesubsidieerde arbeid kan in de perceptie ook eindigen als zinloze werkverschaffing, zoals gebeurde met de zogeheten melkertbanen. Het moet gaan om werk van maatschappelijk waarde.

Al met al lijkt een universeel basisinkomen het dilemma tussen eigenwaarde en goeddoen deels op te kunnen lossen: een basisinkomen verkleint het verschil tussen bijstand en betaald werk, terwijl prosociale daden net zo pro sociaal blijven. Het debat over haalbaarheid en betaalbaarheid valt buiten het doel van dit essay maar duidelijk is dat de invoering van zo'n groot en duur arrangement, wat allerlei uitkeringen en toeslagen moet vervangen, niet op stel en sprong zal gebeuren. Verschillende varianten van een participatie-inkomen en basisbanen bestaan al in Nederland maar worden begrensd door de huidige financiële- en beleidskaders. Daarom volgen tot slot enkele suggesties voor beleid op de korte termijn.

Aanbevelingen: meer tussen uitkering en uitstroom

Momenteel is er een hard onderscheid tussen wel of geen bijstandsuitkering. Je kunt mantelzorger zijn of voorleesouder, taalmaatje of klusser in de buurtspeeltuin, of zelfs postbode of administratief medewerker in deeltijd, en nog steeds financieel afhankelijk zijn van een bijstandsuitkering, met alle bijbehorende stigma's. Er is pas sprake van 'uitstroom' als je een voltijd baan hebt gevonden. Dat harde onderscheid moet verdwijnen.

Dit essay biedt aanknopingspunten voor een nieuwe manier van kijken naar participatie en werk. Op basis van de voorgaande analyse volgen hieronder vier aanbevelingen.

Kijk naar wat iemand produceert

In 2022 stelde toenmalig minister Schouten voor om bijstandsgerechtigden het recht te geven op 'het eigenstandig vormgeven van participatie' (Schouten, 2022, p. 9) als betaald werk buiten beeld is. Dat is mooi maar gaat niet ver genoeg. In plaats van vrijwilligerswerk of mantelzorg te ontmoedigen omdat het ten koste zou gaan van de beschikbaarheid voor de arbeidsmarkt, moeten overheden alle vormen van maatschappelijke productie principieel gelijkstellen en per geval bekijken hoe ze dit kunnen faciliteren. Het beoordelen van verschillende activiteiten kan in de praktijk lastig zijn. Welke goederen en diensten vallen wel en niet onder algemeen of sociaal belang? Wat als mensen inkomsten uit productieve

activiteiten genereren, bijvoorbeeld door reclames op een website of het verkopen van diensten op platforms? Hoe controleer je dat allemaal? Tegelijkertijd zou de overheid de verantwoordelijkheid ook best iets meer kunnen loslaten. Controle is duur en heeft al snel (onbedoelde) perverse gevolgen, terwijl veel mensen zelf het beste weten wat ze nodig hebben. Door uit te gaan van wat iemand produceert, of het nu door mantelzorg, de buurtmoestuin of een oproepbaantje is, begint begeleiding vanuit een positieve grondhouding.

Beloon maatschappelijke productiviteit...

Maatschappelijke productiviteit kan op allerlei manieren gewaardeerd worden, financieel en niet-financieel. Bijverdienen in deeltijdwerk of flexwerk moet lonen. Maar ook andere vormen van maatschappelijke participatie zijn een volwaardige beloning waard. Verschillende gemeenten experimenteren met manieren om waardevol werk te stimuleren en belonen, bijvoorbeeld via basisbanen, sociale coöperaties of sociale ondernemingen (Onstenk et al., 2022). Tegelijkertijd worden zij vaak beperkt door wettelijke kaders, krappe budgetten en geormerkte financiële middelen. Gemeenten en maatschappelijke organisaties zouden meer ruimte moeten hebben om maatschappelijke productie te stimuleren. Organiseer respijtzorg, thuishulp en dagbesteding voor mensen die hun naasten helpen. Bied vrijwilligers begeleiding en scholing. Maak een ontmoetingsplek voor gemeenschappen waar veel wederzijdse informele hulp is. Ook kunnen maatschappelijk producenten op kleine schaal financieel beloond worden. Een vrijwilligersvergoeding kan al een enorm verschil maken voor de vrijwilliger. Daarnaast zou er wellicht meer ruimte moeten zijn voor een participatiebeloning boven op de bijstandsuitkering, om productieve activiteiten te belonen die tussen vrijwilligerswerk en een betaalde baan in zitten.

... maar bescherm vrijwillige, onbetaalde inzet

Vrijwillige, onbetaalde activiteiten hebben vaak een intrinsieke waarde die behouden moet blijven, bijvoorbeeld in het geval van burens die elkaar helpen of een psychisch kwetsbare vrijwilliger voor wie vrijwilligerswerk een veilige plek is om van nut te kunnen zijn in de samenleving. In zulke gevallen zou financiële hulp hooguit moeten bestaan uit ondersteuning of een vrijwilligersvergoeding. In andere gevallen kan een (basis)baan de producent juist helpen richting de reguliere arbeidsmarkt. Elke casus is verschillend en een grondige analyse van de situatie kan helpen om teleurstellende uitkomsten te voorkomen. Hier ligt een belangrijke taak voor onderzoekers. Wie heeft er baat bij een basisbaan en op welke manier? Wanneer kan een onbetaalde functie (deels) betaald worden? Wanneer verdient informele hulp financiële of andersoortige ondersteuning?

Praat anders over participatie en werk

Voor het hanteren van een nieuw perspectief hoeven we niet te wachten op grote beleidswijzigingen. Een goede eerste stap is het stoppen met de termen ‘werkloos’ en ‘uitstroom’. Vrijwilligerswerk of

gesubsidieerde arbeidsplaatsen zouden geen ‘instrumenten’ moeten zijn om de uitstroom te verhogen, maar activiteiten die gewogen worden op hun maatschappelijk productiviteit. Door maatschappelijke productiviteit als uitgangspunt te nemen zijn er praktisch geen werklozen: bijna iedereen is wel op een of andere manier maatschappelijk productief. Dit moet zichtbaar zijn in gesprekken en beleidsstukken. Maatschappelijke productiviteit als beleidsdoel in de bijstand moet zich uiten in grondhouding, beloning, analyse en discours. Op die manier kan beleid optimaal gebruikmaken van het enorme potentieel in de samenleving. Er is een rijke wereld tussen uitkering en uitstroom die het verdient om gewaardeerd en beloond te worden.

Dankwoord

Met dank aan Mohammed Arfaoui, Jelle Noppes, Pepijn Fraai, Aad de Wit, Henny de Wit, Anika Batenburg, Arjan Reurink en anonieme reviewers voor commentaar op eerdere versies van dit essay.

Literatuur

- Ariely, D., Bracha, A., & Meier, S. (2009). Doing Good or Doing Well? Image Motivation and Monetary Incentives in Behaving Prosocially. *American Economic Review*, 99(1), 544-555.
- Atkinson, A. B. (1996). The Case for a Participation Income. *The Political Quarterly*, 67(1), 67-70.
- Belastingdienst (z.d.). *Is uw organisatie een SBBI?* Geraadpleegd 13 oktober 2023, van https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/belastingdienst/zakelijk/bijzondere_regelingen/goede_doelen/sociaal_belang_behartigende_instellingen/is_uw_organisatie_een_sbbi
- Bénabou, R., & Tirole, J. (2006). Incentives and Prosocial Behavior. *American Economic Review*, 96(5), 1652-1678.
- Binder, M., & Freytag, A. (2013). Volunteering, subjective well-being and public policy. *Journal of Economic Psychology*, 34, 97-119.
- Bregman, R. (2016). *Gratis geld voor iedereen: Over het basisinkomen, de 15-urige werkweek en een wereld zonder grenzen*. De Correspondent.
- De Beer, P., & Bos, S. (2022). Lessen uit het Amsterdamse experiment met de bijstand. *Beleid en Maatschappij*, 49(1), 8-25.
- Elshout, J., Tonkens, E., & Swierstra, T. (2016). Meritocratie als aanslag op het zelfrespect van ‘verliezers’. In P. De Beer & M. Van Pinxteren (Red.), *Meritocratie: Op weg naar een nieuwe klassensamenleving?* (pp. 209-233). Amsterdam University Press.
- Etzioni, A. (2004). *The Common Good*. Polity Press.

- Federici, S. (2019). Social reproduction theory: History, issues and present challenges. *Radical Philosophy*, 2(4), 55-57.
- Gradus, R., & Buijs, G. (2015, oktober 19). Een basisinkomen voor iedereen die participeert. *Trouw*.
- Graeber, D. (2018). *Bullshit jobs: Over zinloos werk, waarom het toeneemt en hoe we het kunnen bestrijden*. Business Contact.
- Hemels, S. (2022). Commentaar Artikel 5b – Algemene wet inzake rijksbelastingen (definitie anbi). In *Nederlandse Documentatie Fiscaal Recht*. Sdu Uitgevers. https://www.ndfr.nl/content/c-NDFR-BWBR0002320-5b?tab=commentaar#c-NDFR-BWBR0002320-5b_commentary-text_7.3
- Hiilamo, H., & Komp, K. (2018). The Case for a Participation Income: Acknowledging and Valuing the Diversity of Social Participation. *The Political Quarterly*, 89(2), 256-261.
- Hussain, W. (z.d.). The Common Good. In E. N. Zalta (Red.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2018). <https://plato.stanford.edu/archives/spr2018/entries/common-good/>
- Jahoda, M. (1982). *Employment and Unemployment*. Cambridge University Press.
- Kleinknecht, A. (2020). Het onvoorwaardelijke basisinkomen is een doodlopende weg. *ESB*, 105(4787), 333-335.
- Martela, F., & Ryan, R. M. (2016). The Benefits of Benevolence: Basic Psychological Needs, Beneficence, and the Enhancement of Well-Being. *Journal of Personality*, 84(6), 750-764.
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (2022). *Participatiewet in balans: Uitkomsten beleidsanalyse* [Kamerstuk]. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2022/06/21/bijlage-rapport-participatiewet-in-balans>
- Mosselman, K., Dekker, F., & Vleeschouwer, E. (2022). Experimenteren met basisbanen in Groningen en Rotterdam. *Beleid en Maatschappij*, 49(1), 26-42.
- Onstenk, A., Van Houten, M., & Franken, M. (2022). *Waardevol werken: De stand van zaken*. Movisie.
- Pot, F. D. (2022). Onderzoek naar bullshit jobs: ‘Jumping to conclusions’. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 38(1), 4-17.
- Russell, A. R., Nyame-Mensah, A., de Wit, A., & Handy, F. (2019). Volunteering and Wellbeing Among Ageing Adults: A Longitudinal Analysis. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 30(1), 115-128.
- Schouten, C. J. (2022). *Kamerbrief vervolgaanpak Participatiewet* [Kamerbrief]. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2022/06/21/aanbiedingsbrief-participatiewet-in-balans>
- Sebrechts, M., Kampen, T., Knijn, T., & Tonkens, E. (2021). Meer kans in en uit de bijstand. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 37(3), 313-326.
- Siegrist, J., von dem Knesebeck, O., & Pollack, C. E. (2004). Social Productivity and Well-being of Older People: A Sociological Exploration. *Social Theory & Health*, 2(1), 1-17.

- Van Echtelt, P., Eggink, E., & Sadiraj, K. (2023). *Een brede blik op bijstand*. Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Van Echtelt, P., Sadiraj, K., Hoff, S., Muns, S., Karpinska, K., Das, D., & Versantvoort, M. (2019). *Eindevaluatie van de Participatiewet*. Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Van Tilborg, W., & Lagemann, R. (2022). Basisinkomen kan budgetneutraal worden ingevoerd. *ESB*, 107(4810), 280-283.
- Werkgroep verbetering Participatiewet (2022, januari 5). Manifest: Een oproep tot meer echte bijstand. *Sociale Vraagstukken*. <https://www.socialevraagstukken.nl/manifest-een-oproep-tot-meer-echte-bijstand/>
- Wilson, N., & McDaid, S. (2021). The mental health effects of a Universal Basic Income: A synthesis of the evidence from previous pilots. *Social Science & Medicine*, 287, 114374, <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2021.114374>.